

Stolpboden – dokumentation av flyttningen 2004-2006

Stolpboden på sin nya plats. Boden kommer ursprungligen från ett viste vid Oldfjället i nordvästra Jämtland. I dag finns platsen inom Njaarke Samebys gränser. Fotot taget i maj 2006.

Foto från skansenarkivet, troligen 1916. Ovanför dörren på insidan, finns årtalet 1886 inristat. Den främre högra rotstolpen försedd med mushylla.

Om stolpbodens historia:

De tidigaste uppgifterna om byggnaden finns i en årsrapport i Fataburen 1916: ”En lapps bod, (buere), förvärvades från Offerdals socken i Jämtland, från en numera öde lappby vid Tvärån på Oldfjällets södra sluttning”. Den står på ”sex ungefärligen 1.90m höga stubbar som äro fästa med rötterna i jorden som ger den en resning som är svårligen tillgänglig för skadedjur”. I texten nämns att ”lappbodar på fyra självväxta stolpar hafva varit vanligare”. Ur timringsbeskrivningen: ”Bodens väggar bestå af vid hörnen något avskrädt rundvirke och äro förbundna med varandra genom hakknutar. Till bolster under golvet tjäna två breda halfstockar i vars flata undersida stolparna sitta inspetsade”. Vidare står om de mot möss framhuggna kragarna på stolparna upptill, att dessa gjordes i de fall där stolpen var för grov för att mushyllan skulle fylla sin funktion.

Syllstockarna skjuter ut under dörrgaveln och bär upp en lave som en borttagbar, ur en stock framhuggen, trappa ställs mot. Taket är ett åstak med kroppås och två sidoåsar på vardera sidan. Taktro av kluven stock med flatsidan neråt. Vid uppförandet här på Skansen belades taktron med ett skikt av granbark innan björknäver lades på i fyra skikt. Som takved lades kluven stock med flatsidan neråt. ”Kraftiga självväxta krokarna understödjade takfoten”, sägs i texten. Krokarna, som bär upp takfotshalvstocken, är granstammar med kvarlämnade rötter, löpande ända upp mot kroppåsen.

”Boden representerar, kan man säga, höjdpunkten af det byggnadssätts utveckling, som lapparna utbildat efter lån från sina svenska grannar”, avslutar fataburstexten.

Ända sedan byggnadens tillkomst här på Skansen 1915, har man löst säkerheten gällande stabiliteten genom att gjuta ner fötternas rötter i betong. (*Vad vi av arkivfoton slutit oss till är att rotstolparna ursprungligen ställdes lösa på torr plats, efter att rötternas undersidor huggits till för att få stolpen att stå i lod, och för att stå dikt mot underlaget för maximal stabilitet.*)

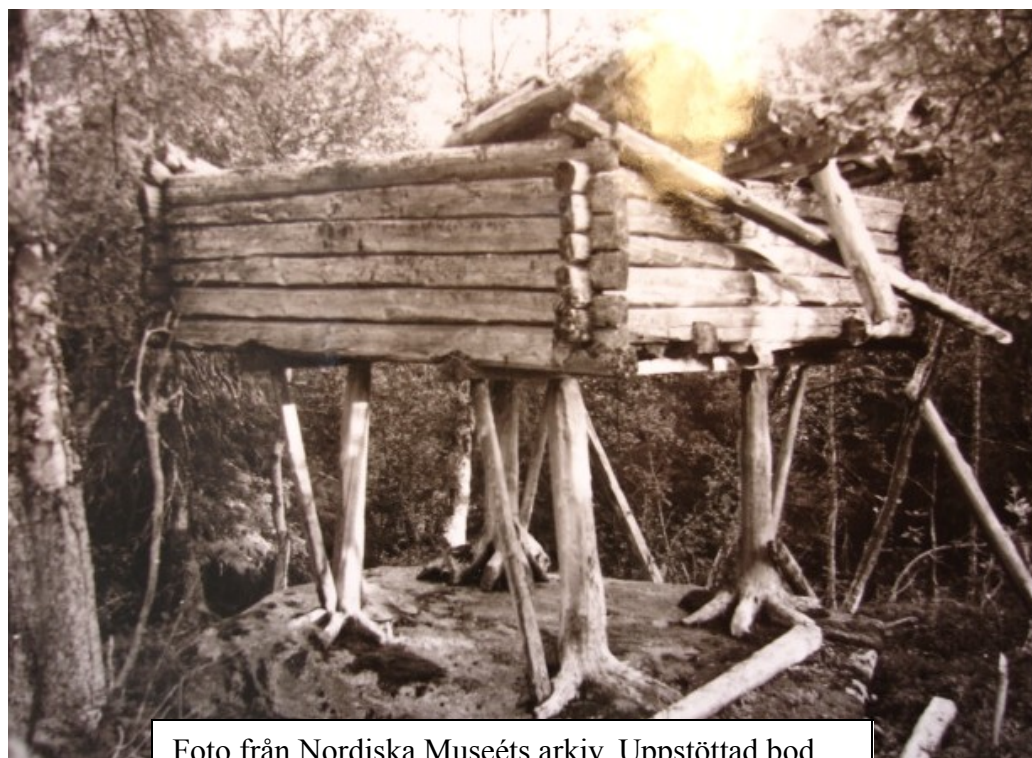

Foto från Nordiska Museets arkiv. Uppstöttad bod med ”reoveringsbehov”. Svenskådalen i nordvästra Jämtland, 1950. Denna bod kom ej att resas igen, enligt arkivuppgifter.

Tidigare åtgärder:

Det vi, utifrån fotografier, kan sluta oss till om tidigare åtgärder gjorda på boden under åren, är att 1928 byttes två av stolparna. Då byttes också båda långsidessyllstockarna och gavelsyllstocken under dörren.

Om boden, likt de andra byggnaderna i samevistet, på 40-talet flyttats från området bakom Älvrosgården, har antagligen stolpbyten och takomläggning gjorts då också.

1991 lades taket om senast. Takkrokarna byttes ej då.

1988 byttes alla stolpar efter att boden plockats ned. Taket lades förstås om då, men om takmaterial byttes då finns ej uppgifter om.

Nedtagning:

Våren 2004 märktes och plockades stolpboden ner. Ett par av rotstolparna var helt avruttnade och boden hotade rasa. Vi hade då sen ett år tillbaka haft underredet låst med påspikade stöttor. Takkrokarna, impregnerade och invändigt järnbeslagna, kasserades. Takveden och täckjorna likaså. Inga spår av granbark fanns kvar. Taktron var visserligen halvstock, men –i motsats till byggnadsbeskrivningen ovan– var den lagd med flatsidan uppåt. Den runda nedersidan var lätt skrädd med yxa. Stolpboden har sedan nedtagningen förvarats under plåt vid Delsbogården. En sak vi lade märke till under nedtagningen var att knutarna varierade vad gäller knutningstekniken. Mestadels var tröskeln sidoställd med ”katten” inåt, men varianter med hel tröskel och ”dubbelkatt” fanns också.

Tankar före arbetet:

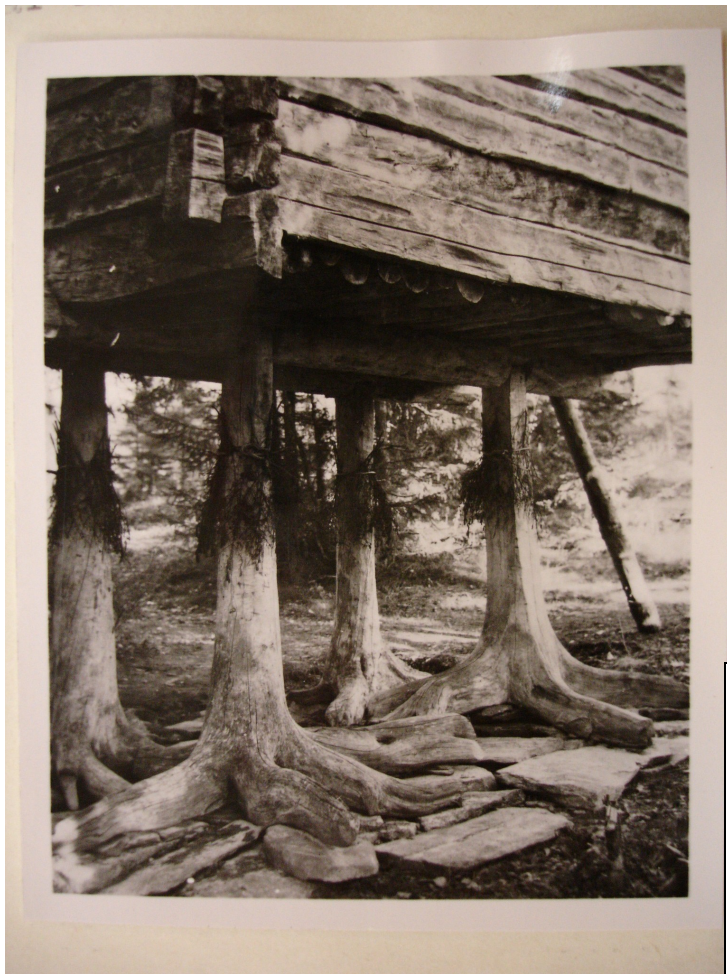
De tidigaste skansenbilderna på stolpboden visar en bod med takved av halvklovor, dock ej överskjutande över nocken, som man kan se på senare bilder. Takkrokarna på de tidiga bilderna var iögonenfallande, då de var grövre och mer ”naturligt missformade” än i senare tid. Taktron var i början halvstock lagd med flatsidan neråt. Granbark i ett skikt sedan, under björknävet. *(Detta med granbark är intressant. Vi vet, från texter vi stött på, och från spår på byggnader på Skansen som vi renoverat, att granbark använts på tak. Däremot vet vi inget om varför, eller hur granbarken brukats rent tekniskt. I detta fall kan man kanske tänka sig att granbarken hade en utplanande uppgift. Att skapa ett hårt skikt över halvstocksrundningarna för att nävret inte ska spräckas då veden läggs på. Hackstugan, vid Moragården, visade sig förra året ha granbarksrester kvar. Men här handlade det om ett slätt undertak. Kanske är det så att det på sina ställen i landet, tex i fjällnära skogar i Jämtland, var lättare att fläka barken av de granar som fanns i området, och använda denna som tätskikt, jämfört med att skala större mängder näver från mer småvuxen björk.)*

Vi vill ha en stolpbod i så ursprungligt skick som möjligt. Utan att stolparnas rötter är nedgjutna i betong. Det måste gå att få tillräcklig stabilitet med hjälp av järn, dolda i stolparna, tänkte vi. Om rötterna kan stå torrt och luftigt blir hållbarheten lång. Att man kolade rötter till njallor i Jokkmokkstrakten, vet vi från en av Yngve Ryds ”Ajtte-rapporter”. Detta förfarande var såvitt vi idag vet inte brukligt i Jämtland.

(En sak som framkom, vilket vi innan inte varit medvetna om, var att det i Jämtland idag inte verkar finns kvar sexbenta bodar, stående på manshöga stolpar. En av anledningarna kan tänkas vara att det myckna arbete, en uppsättning på höga stolpar innebär, med tiden gjort att bodarna hamnat ”mera marknära”. En annan förklaring är att många samer med tiden förlade sina bodar vid bondgårdar, och därigenom inte behövde bygga dem höga och svåråtkomliga.)

Under ett besök i Nordiska Museets arkiv, hittade vår antikvarie Karin Blent några foton, tagna på Gäddede hembygdsgård i Jämtland 1945, visande en fyrbent stolpbod. Bodan flyttades dit från Övre Dajman 1938. Det verkar inte som om någon av stolparna är rotfast. Vad man däremot tydligt ser är att rötterna är ställda på en bädd av flatstenar. Torrt och fint

klimat, tänker vi. Skyddat uppifrån av själva byggnaden. Denna flatstenslösning – med stolparnas positioner låsta med järndubbar, som säkerhetsåtgärd - bestämde vi oss för att försöka åstadkomma.

Gäddede hembygdsgård, 1945. Foto från Nordiska Museets arkiv. Denna bod står fortfarande, efter snart 70 år, på stenhällarna och granstolparna från 1938. Risknippena fästa kring stolparna för att försvåra för klättrande skadedjur.

Materialanskaffning:

Rotstolparna:

I november 2004 åkte Hasse Adamson och jag upp till Täreändö i Norrbotten för att ta fram rotstolparna. Min far har för ändamålet lämplig skog – i det här fallet, vad vi förstår, tillräckligt senvuxen gran stående på hedliknande mark, där rötterna kan antas ligga utmed markytan – och han hade inget emot att några av hans granar förflyttades till huvudstaden. Två hela arbetsdagar tog det att med hacka, spett och spade först leta fram sju träd med tillräckligt grova och rätvinkliga rötter och sedan fälla och kvista dem, släpa fram dem till vägen och där barka dem. Vi tog en i reserv, för säkerhets skull.

Täckjor och takved:

Träden avverkades i februari 2005 i Julitta, kördes hem och barkades och spräcktes i halvor och fyrklover. Har sedan dess torkat under luftig plåt.

Takkrokar:

Togs hos kontakt nära Östervåla i oktober 2005.

Lagningstimmer:

Barkad Julitafura, från vårt virkeslager.

Kiilarova, Norrbotten, november 2004.
Rotstolpsgranarna framdragna och barkade.

Uppbyggnadsarbetet:

Då vi höll på att slutföra bygget av torvkåtan, i oktober 2005, kunde några av oss påbörja arbetet med fötterna till stolpboden. Bärlinorna - de två grova stockarna som stolparna är itappade i - och syllvarvet till boden togs fram. Med hjälp av traktor skrapade vi på den utsedda platsen bort gräs och jord för att komma ner till berget. På bockar en bit ovan mark monterades syllvarvsramen upp. Nu kunde vi från tapphålen loda ned. På berghällen märktes de sex tapparnas centrum ut. Runda gjutformor anpassades mot berget, lite varierande i höjd, på varje märkt ställe. Tanken var att få lite nivåskillnad som skulle ge ett "naturligare utseende". Armeringsjärn borrades ned i berget, de rostfria flänsförsedda "stolpjärnen" låstes på sina platser och sedan fylldes rullarna med betong.

Efter att betongen stelnat fyllde vi upp marken till rätt nivå igen. Ett dräneringsrör lades ner och övertäcktes.

Med dymlingsborr borrades på fri hand in ett så centrerat hål som möjligt underifrån i varje rotstolpe. Nu kunde stolparnarna inpassas mot flänsarna, och ställas på sina platser.

Rotstolparna resta och bärlinorna pålagda. Mellan betongklumparna och rotstolparna syns de rostfria järnen, vars påsvetsade flänsar stolparna står på.

Stolparna kapades i våg på tidigare ungefärliga höjd. Varje stolpe fick en tapp vars form hålet i den gamla bärlinan bestämde.

Ställningen byggdes. Bärlinorna baxades upp och lades på sina platser.

Långsidessyllstockarna dymlades fast i bärlinorna, och sedan lades gavelsyllstockarna på plats. Efter att underredet fixerats med strävor kunde dörrsyllstocken plockas bort. Den hade så pass svår röta att vi bestämde oss för att byta ut den helt. (Hade stocken inte tillhört syllvarvet kunde delar av den ha räddats genom ilagning av de rötskadade partierna.)

Nu kunde det gamla golvet läggas tillbaka.

Olof med den främre utbytta gavelsyllstocken. Golvet ligger löst på bärlinorna, och ska hållas från att vippa genom en grov list som spikas över golvträändarna i båda gavelsyllstockarna.

Roger med ”kvartssulad”
väggstock och dymling i
vardande. Dymlingar finns i
denna bod endast kring dörrhål
och mellan röstesstockarna.

Väggstockarna sågs över och lades på plats allteftersom. Timmerstommen var i bra skick, så endast två stockar behövde ilagas med friskt virke. Ett par lösa bitar på knutskallarna fästes med spik.

Halvstockslagning
på nuvarande
västgavel.

Vi valde att binda väggbandsstockarna i de nedersta röstesstockarna med vinkeljärn och franskskruv. Haken var försvagade av begynnande röta på ett par ställen, och vi bedömde denna åtgärd som nödvändig för stabilitetens skull.

Järnförstärkt innerhörn. Överst två av åsarna, varav den undres ändrar ej är genomgående, utan är inlaxade i väggen.

Dörrhålet återställdes. Ett gåtssvärd har under åren försvunnit, och det som var kvar var i dåligt skick, så båda gjordes nya.

De gamla impregnerade halvstocksplankorna framför dörren ersattes med nya.

Röstesstockarna lades upp och åsarna hakades på plats allteftersom. Förutom kroppås och två sidoåsar på varje sida har boden två från taket friliggande åsar, förmodligen för upphängning av plagg och redskap. Dessa är ej genomgående, utan sitter inlaxade i väggen.

De nya hemtagna takkrokarna passades in. Då vi till renoveringen valt grövre krokmaterial behövde inte de gamla urtagen i väggbanden fyllas ut med passbitar, som tidigare varit fallet.

I samband med krokinpassningen monterades täckjan –en handspräckt grov furuklova- mot krokarna och skyddsnäver passades in mellan täckjan och krokarna. Varje takkrok spikades på fyra ställen – i väggbandet, i båda sidoåsarna och i kroppåsen.

Den gamla taktron bestående av klena halvstocksplankor kunde återanvändas. Förutom fem, som gjordes nya. Över röstena lades de gamla tunna brädlapparna tillbaka.

Nävret lade vi i fyra skikt. Tvåskiktsskikt som för varje varv förskjuts ett knappt halvt varv uppåt – detta ger en fyrlagstäckning. Nävret längs takfoten fästes med pappspik. Ävenså det näver som skjuter ut över gavelsprånget. Fem paket á 50kg gick åt. Av dess var tre paket gammalt näver, som behövde renklippas från ”krull”. Detta resulterade i ett tak med mycket småbitar näver, och ser åtminstone till en början, lite tjockare ut än de tak där vi använt större bitar.

Den spräckta takveden togs fram och lades på plats. Här valde vi att varva kvartsklovor med halvkvor. Ytterst på varje sida lades en tyngre halvkvor. Vindlås, i form av knappt meterlånga kvartsklovor, dymrades fast i de yttersta halvkvorna och sedan i en halvkvor ca 80-90cm inåt på taket. Denna lösning tog vi bort då det inte finns belägg för att boden någon gång, åtminstone under sin skansentid, skulle ha haft någon form av vindlås för takveden.

Denna plats är väldigt utsatt för hårda nordliga och västliga vindar, så någon form av låsning måste veden ha, tänkte vi. Lösningen blev att fästa de yttersta takveden, från marken nästan osynligt, med meterlånga järnband i takvedsspetsarna.

Vi valde att inte hugga ut några så kallade mushyllor upptill i någon av bodens rotstolpar. Detta vet vi gjordes i de fall där stolpen var så grov att ingen "hylla" uppstod vid mötet med bärlinan.

Arbetet med boden avslutades i juni 2006 med att vi slutgiltigt riktade rotstolparna. I och med att stolparna står ca 1 – 2dm "i luften", på stålflänsar på nergjutna järn, så finns en "slackhet" i byggnaden (man kan med handkraft få den att svaja), så länge stolparnas rötter inte är stöttade underifrån. Vi murade en så tunn betongkaka som möjligt, förstärkt med armeringsnät, under varje stolpes rötter. Detta för att få till ett stadigt underlag för flatstenarna, som slutgiltigt ska ge stolpboden stadga. Passande flatstenar sköts in under varje rot, kilades upp, och låstes med bruk mellan sten och betongkaka.

För framtiden:

1. Stolpboden har en liten "skevhet", upptäckte vi när taket började bli klart. Förmodligen ingenting besökare kommer att se eller tänka på. Felet beror på att vi utgick ifrån att syllvarvet, då det lagts på stolparna, skulle ligga våg. En skevhet fanns innan rivningen på förra platsen också, men då tänkte vi att det berodde på att de dåvarande stolparna ruttnat och gett med sig. Nu känns det mera rätt att tänka att det från början inte "fanns ett exakt våg", men att man sedan under timrandet av boden rättat till skevheten. I framtiden, när boden behöver plockas ner, kan höjden på stolparna göras om, så att timmerstommen lägger sej bättre till rätta.

2. Timmerstommen är vad vi kan se, vad gäller de ursprungliga stockarna, av gran. Detta nämndes inget om i Fatabur-rapporten. Kanske är detta självklart för de som vet att det i det fjällnära Jämtland timrats mycket med just gran. Vi visste inte det innan arbetet påbörjades, och detta faktum medförde att vi ej hade grantimmer på lager. En planeringsmiss, om man vill uttrycka det så. Vi bestämde oss för att göra timmerlagningarna i furu. Något som underlättade detta beslut var att de stockar som bytts under byggnadens tid på Skansen, är av furu. Långsidessyllstockarna är av fura, och troligtvis båda väggbandsstockarna också. Någon gång i framtiden, när nästa renovering sker, bör man för äkthetens skull byta ut de i senare tid tillkomna furustockarna mot gran.

Detta resonemang gäller takveden också. Timrade man i gran så tog man nog takveden av samma träslag, tänker jag. Stolpboden har på Skansen alltid haft takved av furu, men frågan är om inte gran varit det ursprungliga materialet. Förra vintern tog vi hem högkvalitativ, kärnrik fura från Julitta. Vi handklöv det och lade virket för utomhustorkning. Detta för att – enligt gammal tradition - få ett så hållbart material som möjligt. Nu ligger alltså furuved på bodens tak, men detta kan lätt åtgärdas om vi bestämmer oss för det.

3. Vi har ej hittat uppgifter om boden, som berättar om tiden före flytten till Skansen. Kanske finns information i brevsamlingarna i Nordiska Museets arkiv. Man kan fråga sig om näver med ved på, var det ursprungliga taket, då torv i dessa trakter använts mycket. Att stolparna gjordes av gran har vi inga skrivna belägg för. Vi såg det som självklart, då granen i större utsträckning än tallen har fler kraftiga rötter utmed markytan. Dessa rötter är de "tår" som gör att boden står stadigt. Granen är också det vanligaste barrträdet i dessa höglänta områden. (Dajma-boden på Gäddede hembygdsgård har rotstolpar av gran, fick vi bekräftat vid ett besök i juni 2006.)

Inifrån stolpboden, maj 2006. Nya gåtsvärd och ny syllstock lyser mot det gamla. Nederst i bild en av socklarna som håller det lösa golvet på plats.

En ”matnyttig” intervju, gjord på 40-talet, som bland annat berättar om stolpboden på Gäddede hembygdsgård, får avsluta denna rapport. Vem som är sagesman och vem som är intervjuare, fick jag inte med mig uppgifter om. Texten finns i den topografiska samlingen i Nordiska Museets arkiv:

”Stolpbodar.

Enstolpiga bodar, andra traktens ”njalla”, ha här icke förekommit i någon form, ej heller bodar på två stolpar.

Det timrade vishuset heter på traktens lapska ”burie” och på de bofastes dialekt för deras häbber ”bur”. Ursprungligen tyckas lapparna här ha haft endast högstolpade bur av den typ, av vilken hembygdsmuseét i Frostviken har ett exemplar, som flyttades till sin nuvarande plats vid hembygdsgården från Dajma 1938. Det uppgavs vara från mitten av 1800-talet. Enligt E.Festin finnas endast tre sådana häbber kvar i hela Jämtland. De äldsta personerna i trakten minnas massor av sådana bur eller lämningar av dem. Alla dessa hus ha varit i huvudsak lika: stolparna fyra och mer än manshöga, med tillhörande rotsystem medtaget för stadighetens skull och väggarna vilande ovanpå golvet, för att detta inte skulle kunna lyftas upp av tjuvar, dörren liten och på ena gaveln. Stolparna kallas ”jullkie” (fötter), emedan de ha likasom fötter att stå på. I en senare tid har hustypen blivit kallad ”jullkie-burie” till skillnad från nyare bur utan sådana fötter. Byn Härbergsdalen har sitt namn av den anledningen, att i västra delen av den dalgången på sin tid funnits en hel rad sådana häbber. I Torkel Anderssons tid ha två av dessa bur funnits kvar. Fjällklumpen ovanför den gamla häbbergsplatsen kallas ”burie-varrdo”. Om dylika stolpbur i Raukasjön i mannaminne

är förut skrivet. Sedan förra hälften av 1800-talet ha lappar inte vistats å markerna i Björkvattnet och Gäddede, men på båda ställena har man sin Finnhusdal, som erinrar om att lapparna, eller "finnan" som man här säger, där haft sina häbber.

Stolphäbberet från Dajma.

Buren byggdes på dessa höga stolpar, för att järven inte skulle kunna klättra upp på taket och därifrån arbeta sig ned genom taket och till köttkaren. Några stora kar kan man inte ha haft i dessa hus, som haft så små dörrar. I stället har man väl fått ha flera. Det här buret borde vara järvsäkert även utan de höga stolparna, så bastant som taket är konstruerat med ås dikt intill ås hela vägen. Detta är en extra säkring, ifall det skulle lägga snö så högt, att järven kunde nå knuten och svinga sig upp. För råttors och lekatters skull har man inte ansett sig kunna utesluta stolpana. Till yttermera visso har man, som synes å bilden t.h., omgivit stolparna med täta gördlar av nedåt spretande björkris.

I mån som det blev fasta åboar inne i de gamla lappområdena, kom denna burtyp mer och mer ur bruk. Lapparna kring de skilda nybyggena vidtalade åboarna, att de skulle få flytta fram sina bur till gårdens omedelbara närhet, för att man i gården skulle ha hand om nycklarna och då och då göra en titt i buret och se om det kvarlämnade. På detta sätt kunde man också känna sig ganska trygg för inbrottstjuvar. Som man inte behövde befara att järven skulle våga sig så nära befolkade människoboningar, fanns ingen anledning längre att uppföra buren på de höga stolparna, varför dessa slopades, och i stället sate man buren på låga stabbar med urhuggna råttthinder efter böndernas häbberer som förebild, eller ock tog man efter ett annat sätt, nämligen att mura under buren stenpelare med en vid stenhälla överst till råttthinder. Då buren flyttades och sattes upp i detta förändrade skick, gjorde man också dörröppningarna större. Icke alltid flyttade man fram det gamla häbberet till gården utan uppförde i stället ett alldeles nytt och lät det gamla stå kvar på sin plats och ruttna ned.

Innan några bofasta funnos i trakten, måste lapparna naturligtvis själva bygga sina bur, och därmed torde åtminstone en del av dem ha fortsatt även sedan. Torkel Andersson säger, att knutarna i de gamla lapska buren var av allra enklaste beskaffenhet och ofta dåligt huggna, men eftersom det inte var varmhus, gjorde de sin tjänst. I Torkels ungdom lejde lapparna vanligen bönder, då de skulle ha något timrat. En sak var, att bönderna voro skickligare timmermän, en annan att de hade hästar, så att de kunde ta fram timret längre vägar och därför välja virke. Lapparna saknade också de för ordentlig timring nödvändiga borrararna och sågarna.

Det är väl troligt, att lapparna fått iden att timra hus från de bofasta, med vilka de ju kommo i beröring vid sina flyttningar neråt landet, långt innan det ännu fanns några nybyggare uppe i deras egna marker. I äldre tider voro de dåliga timmermän, som man kunde se av deras gamla bur, men i senare tid ha de uppfört hus, som väl kunna mäta sig med fjällböndernas hus, vad hopsättningen beträffar, och det är alldeles uppenbart, säger Torkel, att de lärt sig de förbättrade metoderna av de bofasta.

Stegen till de högstolpade buren utgjordes alltid av en stock med urhuggningar. Den var alldeles lika som kätastegen och hade samma namn. Andra stegtyper tyckas de inte ha beganat. Finnstegar kände de naturligtvis till, men de hade inte nog grova navare att göra sådana. Då stegen inte begagnades, lades den in under buret."